

به نام خدا

بررسی جامعه شناختی تهدیدات اثرگذار

بر بازتولید هویت ملی در نوجوانان

(مطالعه موردی: دانش آموزان استان کهگیلویه و بویراحمد)

مؤلف:

دکتر روانبخش جهانشاهی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه : جهانشاهی، روانبخش، ۱۳۶۷

عنوان و نام پدیدآور: بررسی جامعه شناختی تهدیدات اثرگذار بر بازتولید هویت ملی در نوجوانان (مطالعه موردی: دانش آموزان استان کهگیلویه و بویراحمد) / مولف روانبخش جهانشاهی.

مشخصات نشر: ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۱۰۷ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۹۰۸-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص ۱۰۷-۱۰۳.

موضوع: نوجوانان - بازتولید هویت ملی - تهدیدات اثرگذار - بررسی جامعه شناختی

رده بندی کنگره: LC۴۷۱۲

رده بندی دیویی: ۳۷۱/۹۰۷۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۲۳۱۱۲

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: بررسی جامعه شناختی تهدیدات اثرگذار بر بازتولید هویت ملی در نوجوانان (مطالعه موردی: دانش آموزان استان کهگیلویه و بویراحمد)

مولف: دکتر روانبخش جهانشاهی

ناشر: ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرایشی، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲

چاپ: زیر جلد

قیمت: ۱۰۷۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۹۰۸-۴

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

چاپ و نشر ارسطو
Chaponashr.ir

تقدیم به:

همسر گرامتقدرم

که در تمامی مراحل سنگین کار، زندگی و تحصیل یاریگری بی بدیل بوده است

و فرزندان عزیزم؛

فهرست مطالب

۷	مقدمه.....
۱۱	فصل اول: کلیات.....
۱۵	اهمیت موضوع.....
۲۱	فصل دوم: مبانی نظری.....
۲۱	مفهوم‌شناسی هویت.....
۲۳	هویت از منظر علمی.....
۲۵	هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران.....
۲۸	هویت ملی در نظام آموزش و پرورش سایر کشورها.....
۳۱	علل ضعف توجه به هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران.....
۳۱	عوامل درونی.....
۳۱	محتوای کتاب‌های درسی.....
۳۲	محدودیت مدارس.....
۳۴	عوامل بیرونی.....
۳۴	مفهوم هویت ملی.....
۳۶	نقش خانواده.....
۳۷	هویت ملی در اهداف نظام آموزش و پرورش ایران.....
۴۲	پیشینه خارجی کتاب.....
۴۶	جمع‌بندی.....
۴۹	مبانی نظری.....
۵۰	مفهوم‌شناسی هویت ملی.....
۵۴	ابعاد هویت ملی.....

- ۵۴ بعد اجتماعی هویت ملی
- ۵۷ بعد تاریخی هویت ملی
- ۵۸ بعد جغرافیایی هویت ملی
- ۵۹ بعد سیاسی هویت
- ۶۰ بعد دینی هویت ملی
- ۶۱ بعد فرهنگی یا میراث فرهنگی
- ۶۲ بعد زبانی و ادبی هویت ملی
- ۶۳ مسایل بعد اجتماعی هویت ملی در ایران
- ۶۴ ضعف هویت جمعی و فقدان تعهدات تعمیم یافته
- ۶۴ ضعف اعتماد یا بی اعتمادی اجتماعی
- ۶۵ نارضایتی عمومی و احساس محرومیت نسبی
- ۶۶ مسایل بعد تاریخی هویت
- ۶۸ مسایل بعد سرزمینی یا جغرافیایی هویت ملی
- ۶۸ مسایل بعد سیاسی هویت ملی
- ۶۹ هویت ملی ایرانیان و عوامل مؤثر بر آن
- ۷۱ هویت در جامعه‌شناسی
- ۷۱ تعریف جامعه‌شناختی هویت
- ۷۲ رویکردهای نظری هویت
- ۷۴ رویکردهای کلاسیک
- ۷۴ رویکردهای جدید
- ۷۴ نظریات جامعه‌شناختی هویت
- ۷۶ نظریه ساختارگرایی

۷۹	دیدگاه تضادگرایان.....
۷۹	دیدگاه کنش‌گرایان.....
۹۰	دیدگاه رفتارگرایان اجتماعی.....
۹۱	دیدگاه تلفیق‌گرایان.....
۹۴	دیدگاه نوگرایان.....
۹۵	چارچوب نظری.....
۱۰۰	جمع‌بندی نهایی.....
۱۰۰	پیشنهادات.....
۱۰۳	منابع.....

مقدمه

هر جامعه‌ای برای آنکه بتواند در بلندای تاریخ دوام آورده و استوار بماند نیازمند آن است که اجزاء ساختاری خود را به فرزندانش بیاموزد و آنان را ترغیب به نگهداشت و پاسداری و عمل به آن اجزاء نماید. بی‌شک قومی که نتواند چنین رویایی را به واقعیت تبدیل نماید از صحنه‌ی هستی پاک خواهد شد. بر همین اساس جامعه با استفاده از ابزار و طریقه‌های مختلفی همچون جامعه‌پذیری و اجتماعی کردن فرزندان سعی در انتقال موراث اخلاقی، هنجاری و رفتاری به فرزندان خود دارد. جامعه‌شناسان، تاریخ‌دانان، سیاستمداران، روان‌شناسان اجتماعی و سایر متفکرین حوزه تفکر اجتماعی بر روی انتقال اخلاقیات و رفتارسازها به نسل‌های بعدی تأکید زیادی دارند. یکی از جنبه‌های پایدارکننده‌ی هر ملتی را بی‌شک می‌توان هویت آن ملت دانست. امروزه در سپهر دانش اجتماعی از این موراث با نام هویت یاد می‌شود که دارای ابعاد بسیار پیچیده از فردی تا اجتماعی، ملی تا تاریخی و دینی تا جسمی یاد می‌گردد. یکی از جنبه‌های مهم هویت‌یابی انسان‌ها، هویت ملی می‌باشد.

هویت ملی مفهومی جدید است که بر پیش فرض وجود ملت و آگاهی ملی آنان استوار است. هویت ملی یک مفهوم واقعی است که متفکران رشته‌های گوناگون هر یک از زاویه و جنبه‌ای مختلف به بحث و بررسی و واکاوی در خصوص آن می‌پردازند. هویت ملی با حس خود برتر بینی و بی‌همتایی متفاوت است چرا که بیان این حس نیازمند وجود یک ملت نیست. هویت ملی را می‌توان مجموعه‌ای از نگرش‌ها و گرایش‌های مثبت نسبت به عوامل، عناصر و الگوهای هویت بخش و یکپارچه کننده در سطح یک کشور به عنوان یک واحد سیاسی دانست.

نهادهای اجتماعی همچون خانواده، نظام آموزشی، سیاست و فرهنگ بیشترین مسئولیت در زمینه حفظ و انتقال اجزاء هویت‌بخش به نسل‌های بعد دارا می‌باشند و شاید بتوان

یکی از مهمترین وظایف آنان در این حوزه را فراهم کردن زمینه‌های بازتولید هویت ملی در فرزندان جامعه دانست.

در این پژوهش به صورت اختصاصی به «بررسی جامعه‌شناختی تهدیدات اثرگذار بر بازتولید هویت ملی در نوجوانان» پرداخته شده است. نگارنده بر این اعتقاد است که هویت ملی در جامعه‌ی ایرانی حال حاضر، و علی‌الخصوص در نسل نوجوان در معرض خطر قرار دارد. شواهد موجود در جامعه نشان از آن دارد که نسل نوجوان حال حاضر با هویت ملی خود در حال فاصله گرفتن و غریب شدن می‌باشد. نشانگان این مسأله را می‌توان در فاصله‌گیری کودکان، نوجوانان و جوانان در آداب و رسوم و سنن ایرانی، اخلاقیات، فراهنگ ایرانی، گرایش به سمت فرهنگ غربی، گسترش بی‌مبالاتی و سهل انگاری، روی آوردن به سبک زندگی غیر ایرانی که از پوشش ظاهری، آرایش چهره، گفتار، رفتار، خوراک، مدیریت بدن و ... را شامل می‌شود. این پدیده اختصاص به نقطه‌ی جغرافیایی خاصی نداشته و تقریباً در تمامی مناطق جغرافیایی، قومیت‌ها، گستره‌ی جغرافیای ملی، شهرها، روستاها، زنان و مردان و سنین مختلف قابل مشاهده و تأمل است. بدون هیچ‌گونه اغراقی باید به این مسأله اشاره گردد؛ چنانکه به صورت بنیادین و عاجل در زمینه بازتولید هویت ایرانی اقدامات مؤثر صورت نگیرد چه بسا دامنه‌ی مسأله به قدری پیچیده‌تر و عمیق‌تر می‌گردد که کیان ملی را هدف قرار خواهد داد.

گرچه در زمینه هویت ملی تحقیقات بسیار خوب و عمیقی انجام گرفته و بسیاری از متفکرین و محققین در این خصوص آثار بسیار متنوع، عالمانه و دقیقی انجام داده‌اند که بستر اصلی تحقیق حاضر نیز می‌باشند، اما با توجه به آنکه به صورت متواتر و پیوسته، عوامل مختلف و متنوعی بازتولید هویت ملی را مورد تهدید، هجمه و حتی تخریب قرار می‌دهند، محقق لازم دید تا با دید جامعه‌شناختی و در محیطی غیر برخوردار از حیث اقتصادی به این موضوع بپردازد. بر این اساس محقق بر آن گردید تا به بررسی تهدیدات

در حوزه بازتولید هویت ملی در بین نوجوانان استان کهگیلویه و بویر احمد به مطالعه پرداخته و علل و عوامل این پدیده را از روزنه علم جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار دهد. بدین منظور محقق که در کسوت معلمی در مدارس دوره‌های متوسطه اول و دوم مشغول به فعالیت است، جامعه‌ی هدف را در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه اول که جزء سنین نوجوان جامعه هستند، انتخاب نموده و با رویکرد کمی و استفاده از تکنیک مطالعه پیمایشی به این مطالعه پرداخته است. هدف این مطالعه نیز همانطور که پیشتر اعلام گردید بررسی عوامل مخاطره‌انگیز و تهدیدات در حوزه بازتولید هویت ملی می‌باشد تا از طریق شناسایی آنها اقدام به پیشنهادات مناسب برای جلوگیری از اثرگذاری تهدیدات بازتولید هویت ملی و ایجاد مصونیت در فرایند بازتولید هویت ملی اقدام گردد.

فصل اول

کلیات

یکی از مهمترین سؤالاتی که انسان‌ها از خود می‌پرسند، آن است که «من کیستم»؟. در این بین برخی فراتر رفته و از خود می‌پرسند که: «ما کیستیم»؟ جواب سؤال اول «هویت» و جواب سؤال دوم «هویت ملی» را مطرح می‌کند. این سؤالات اغلب در سنین نوجوانی برای افراد بوجود می‌آیند و پاسخی که به آنها داده می‌شود، می‌تواند در ساخت یا تخریب فرد و اجتماع مؤثر باشد. اهمیت هویت فردی در آن است که فرد سعی در شناخت بهتر خود، ظرفیت‌ها، درون‌مایه‌ها، استعدادها و ... داشته و در نتیجه آینده خود و جامعه را بسازد. اهمیت پرداختن به هویت ملی بدان جهت است که از سویی اساسی‌ترین شرط دستیابی به وحدت و همبستگی یک ملت است و از سوی دیگر، فرایند پاسخگویی آگاهانه‌ی افراد یک جامعه به پرسش‌هایی درباره‌ی گذشته، حال، آینده و خاستگاه اصلی آنها است. اگر آگاهی از هویت ملی در جامعه‌ای وجود نداشته باشد و یا به شکل ناقص و سطحی باشد؛ افراد آن جامعه از نقش خود در تداوم و حفظ کشور باز خواهند ماند و تعهدی نیز به آن نخواهند داشت. از این‌رو برداشت افراد از هویت ملی خود، آمال، امیدها، آرزوها و هدف‌های آنان را درباره‌ی کشورشان تعیین می‌کند. در نتیجه توجه به مقوله‌ی هویت و مخصوصاً هویت ملی دارای ضرورت است. این امر در دنیای مدرن که فضا و زمان شکل‌گیری هویت متحول شده است و هویت‌ها به دلیل فرایندی بودن دائماً بازتعریف و بازتولید می‌گردند؛ از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار می‌باشد. با تمام این اوصاف باید مدنظر داشت که تحولات مدرن در بسیاری از جوامع، کلیه‌ی ساختارهای اجتماعی را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد و آنها را به سوی یک فرهنگ جهانی سوق داده است به گونه‌ای که ریشه‌ای‌ترین بعد فردی و اجتماعی شخصیت افراد، یعنی هویت آنان هم دستخوش تغییرات ناشی از این تأثرات گردیده است. این امر باعث گردیده تا

هویت اجتماعی و به دنبال آن هویت ملی افراد از ریشه‌های سنتی و قدیمی خود جدا شود و بر طبق شرایط جوامع مدرن از قبیل انواع سرمایه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شکل بگیرد. در عصر جهانی‌شدن، تبدلات فرهنگی موجب شده تا مرزهای فرهنگی و اجتماعی جوامع شکسته شوند. این تحول و تغییر، هویت ملی را به یک مسئله در دنیای کنونی تبدیل کرده است، تا آنجا که حتی دولت‌ها دیگر مانند گذشته قادر به اعمال نظارت و کنترل همه‌جانبه بر ورود و خروج تولیدات فرهنگی نیستند.

از آنجایی که فرایند هویت‌یابی انسان از دوره‌ی کودکی آغاز می‌شود و در نوجوانی به اوج خود می‌رسد؛ لذا پس از نهاد خانواده، بخش اعظم شکل‌گیری هویت ملی افراد بر عهده‌ی نظام آموزش و پرورش است. هر یک از دوره‌های تحصیلی از جایگاه متفاوتی در آموزش هویت ملی برخوردارند. در این میان دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی نقش مهمتری بازی می‌کند. با آغاز دوره‌ی تحول بنیادین در آموزش و پرورش در سالیان اخیر، رویکرد جدیدی در جهت بهبود مجموعه‌ی نظام آموزشی کشور ایجاد شد. اما توجه به هویت ملی همچنان در ردیف اهداف مهم آموزشی باقی مانده است. به طوری که در بخشی از سند تحول بنیادین در ارتباط با هویت ملی گزاره‌های ارزشی زیر ذکر شده است:

- ۱- زمینه‌سازی کسب شایستگی‌های پایه با تأکید بر خصوصیات ایرانی.
 - ۲- وطن‌دوستی و افتخار به ارزش‌های اصیل و ماندگار و اهتمام به برپایی جامعه سلامت.
 - ۳- تقویت گرایش به زبان و ادبیات فارسی به‌عنوان زبان مشترک (سند تحول، ۱۳۹۰: ۹).
- تحلیل مفهوم هویت ملی بدون در نظر گرفتن ابعاد آن ممکن نیست. علیرغم اشتراکات فراوان، فهرست ثابتی از مؤلفه‌ها در میان پژوهشگران این حوزه مورد قبول نیست و محققان ایرانی نیز در این مورد توافق کلی ندارند و هر کدام زاویه‌ای برای تبیین انتخاب کرده‌اند (لقمان‌نیا و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۴). بی‌شک استفاده از تمامی ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در تحقیقات این حوزه امکان‌پذیر و معقول نیست و نمی‌تواند عملکرد مؤلفین را در

تطبیق اهداف برنامه‌ی درسی و محتوای کتب مذکور به خوبی مورد ارزیابی قرار دهد. در انتخاب مؤلفه‌ها با استفاده از برخی تحقیقات پیشین می‌توان موارد مهمی را که نشانگر هویت ملی است در پنج مؤلفه؛ به‌عنوان ابعاد هویت ملی انتخاب نمود. این مؤلفه‌ها عبارتند از: نمادها؛ وقایع و رخدادها؛ ارزش‌ها؛ میراث فرهنگی؛ مشاهیر و شخصیت‌ها. آنچه در خصوص هویت ملی بسیار مهم به نظر می‌رسد از طرفی حفظ هویت ملی و از سویی دیگر بازتعریف و بازتولید آن است، چنانکه تغییرات مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جهانی نتواند هویت ملی را در کشور به خطر اندازد اما آنچه امروزه موجب دل‌نگرانی گردیده است نشانه‌هایی از بروز بحران در هویت اجتماعی و ملی در ایرانیان و در نسل نوجوان و جوان آن است که از مهمترین دلایل آن به انحطاط فرهنگی و هویتی در این نسل‌ها، میل شدید به ترک وطن، بی‌اعتنایی به زبان و نمادهای ملی و... است. بنابراین لازم است تا در این خصوص توجه بیشتر به عمل آمده و عوامل تهدیدگر بازتولید هویت ملی مطرح نظر قرار گرفته و برای پر کردن خلاءهای موجود و خشتی نمودن تهدیدات بر علیه هویت ملی، تحقیقات علمی صورت پذیرد (نیازی و شفایی مقدم، ۱۳۹۰).

از جمله واقعیت‌های اجتماعی ایران که نشانگر وجود مسأله در حوزه هویت ملی در ایران است واقعیت‌هایی همچون افت اخلاقیات در جامعه، پشت کردن نسل جدید به سنت‌ها، عدم اهمیت‌دهی نوجوانان به تهدیداتی که از خارج از کشور به میهنشان انجام می‌شود، رشد بزهکاری‌های اجتماعی در جامعه به دلیل بی‌هویتی در نسل جدید، عدم توانمندی نظام آموزشی در تربیت صحیح نسل جدید به دلیل عدم وجود بن‌مایه‌های هویتی در آنان و... در سالیان اخیر می‌توان اشاره داشت. اگر به آمارهای موجود در زمینه برخی پدیده‌های اجتماعی در کشور در سالیان اخیر نظری افکنده شود، دریافته می‌شود که نرخ تنزل اخلاقی، ناسیونالیسم مثبت، افتخار ملی در جامعه به شدت دچار نوسانات منفی گردیده است به قسمی که امروزه علاوه بر آنکه میزان پدیده‌های غیراخلاقی در کشور